

Ο ΣΚΙΤΣΟΓΡΑΦΟΣ ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΜΕΤΑΚΗΣ

ΚΕΙΜΕΝΑ

ΑΡΧΕΛΑΟΣ, Κ. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ,
Δ. ΠΟΡΤΟΛΑΣ, Θ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ,
Α. ΛΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΛΓΡΑ / Ε.Λ.Ι.Α.

Ο σκιτσογράφος Ηλίας Κουμετάκης

Προλογίζουν: Αρχέλαος, Κώστας Μπτρόπουλος

Κείμενα: Δημήτρης Πόρτολος, Οδυσσέας Δημητρακόπουλος, Δημήτρης Δασκαλόπουλος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ – ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ 1998

[Σελ. 208, δεμένο – οχήμα folio, 34*24 εκ.]

Αμφιβάλλω αν γνωρίζουν σήμερα, ιδίως οι νεότεροι, τον γελοιογράφο και σκιτσογράφο Ηλία Κουμετάκη. Πρόκειται για μια καθόλα ευγενική μορφή και, ταυτόχρονα, για έναν από τους πιο προσωπικούς και γοητευτικούς καλλιτέχνες του είδους, που γέμισε με τα σκίτσα του περιοδικά και εφημερίδες περίπου μισού αιώνα. Οι χαρακτηριστικές γραμμές του, αλλά και τα τόσο ευαίσθητα χρώματα που χρησιμοποιεί κάνουν να ξεχωρίζουν οι φιγούρες που έχει αποτυπώσει στα έργα του. Το λεύκωμα που παρουσιάζω σήμερα εδώ, αναβιώνει τη μορφή και την προσφορά ενός ανθρώπου ο οποίος απέδωσε μιαν ολόκληρη εποχή, ενός ανθρώπου που αξίζει να παραμείνει στη συλλογική μνήμη.

Η περίπτωση του παρουσιάζει και μιαν άλλη ενδιαφέρουσα πλευρά. Ο Κουμετάκης ανήκει στη μεγάλη χορεία των ανθρώπων που εργάστηκαν σε τράπεζες και, ουσιαστικά, υπηρέτησαν δύο κυρίους. Η καλλιτεχνική του φλέβα δεν εμποδίστηκε από το βιοπορισμό, σε μιαν εποχή μάλιστα που ήταν μάλλον δύσκολο να ασκήσει κανείς αποκλειστικά το επάγγελμα του σκιτσογράφου. Υπάλληλος στην Εθνική Τράπεζα, δεν παραμέλησε τα επαγγελματικά του καθήκοντα ούτε έκανε παραχωρήσεις στην τέχνη του.

Ο Ηλίας Κουμετάκης γεννήθηκε στο Αργοστόλι της Κεφαλλονιάς, στις 20 Νοεμβρίου 1889. Πέρασε τα παιδικά του χρόνια στην Κέρκυρα (την οποία θεωρούσε ως ιδιαίτερα του πατρίδα) και άρχισε να σχεδιάζει από πολύ μικρός. Τα μαθητικά του τετράδια είναι γεμάτα από σκίτσα, ανάμεσα σε

αυτά και το βιβλίο του της Ιλιάδας, το οποίο έχει εικονογραφήσει με σκηνές του Τρωικού πολέμου. Ορφανεμένος από νωρίς, είναι αυτοδίδακτος στη ζωγραφική. Μόνος του αποφάσισε και έστειλε στις αθηναϊκές εφημερίδες (τον 'Χρόνο' του Χαϊρόπουλου και την εφημερίδα του Πωπ 'Αθήναι') σκίτσα του με πολιτικές γελοιογραφίες. Το 1910 στρατεύτηκε και όταν τελείωσε τη θητεία του ήρθε και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, όπου συνέχισε να συνεργάζεται με περιοδικά και εφημερίδες. Τα σκίτσα του περνούν πλέον σε έντυπα πανελληνίας εμβέλειας, όπως το 'Εθνικόν Ημερολόγιον' του Σκόκου, ο 'Ρωμικός' του Σουρή και άλλα. Το 1915 προσελήφθη στην Εθνική Τράπεζα, όπου και υπηρέτησε για 35 συναπτά χρόνια.

Στο αυτοβιογραφικό κείμενό του, που παρατίθεται στο λεύκωμα, ο Κουμετάκης περιγράφει ως εξής τις απαρχές της καλλιτεχνικής του καριέρας: Κατά τον Ιανουάριο του 1909 είχαν αρχίσει να εκδίδεται στις Αθήνας ένα ευθυμογραφικό περιοδικό, οι 'Σφήκες', με γελοιογραφική συνεργασία του Θέμου Αννινου. Ημουν τότε 19 χρόνων και έμενα στην ιδιαίτερή μου πατρίδα, την Κέρκυρα. Μου ήλθε τότε η ιδέα να στείλω στο περιοδικό αυτό γελοιογραφίες μου. Εφτιασα, λοιπόν, και έστειλα μια σειρά γελοιογραφιών των πολιτικών ανδρών της εποχής εκείνης με μορφές θηρίων. Αλλά το περιοδικό αυτό, μετά το τρίτο – αν δεν απατώμαι – φύλλο και ακριβώς μόλις του έστειλα τις γελοιογραφίες μου,

έπαυσε να εκδίδεται. Ενόμιζα τα σκίτσα μου αυτά χαμένα όταν, μian ημέρα, με συναντάει στο δρόμο ο καλός μου φίλος Νίκος Τραυλαντώνης και μου λέει: ‘Τα συγχαρητήριά μου, Ηλία, για τις γελοιογραφίες σου που εδημοσίευσες στο Χρόνο’. Ήταν το φύλλο της εφημερίδας ‘Χρόνος’ του Κ. Χαιρόπουλου, της 9ης Φεβρουαρίου 1909... Αυτή ήταν η πρώτη μου εμφάνισις στις εφημερίδες και η αρχή της συνεργασίας μου στο ‘Χρόνο’, όπου εξακολούθησα να στέλνω γελοιογραφίες από καιρό σε καιρό, καθ’ όλο το 1909. Επειδή όμως η κακή εκτύπωσίς τους στην εφημερίδα αυτή δεν μ’ ευχαριστούσε, σκέφθηκα να στείλω γελοιογραφίες στην εφημερίδα ‘Αθήναι’ του Γ. Πωπ, η οποία, όπως και ο ‘Χρόνος’, έκανε πολεμική κατά του τότε πολιτικού κόσμου, αλλά, συνάμα, είχεν εκτύπωση πιο επιμελημένη, καλύτερο χαρτί, επωλείτο 10 λεπτά το φύλλο (ενώ όλες οι άλλες εφημερίδες είχαν 5 λεπτά) και εκυκλοφορούσε μεταξύ εκλεκτοτέρου κοινού. Έτσι, το Φεβρουάριο του 1910 έστειλα στις Αθήνας μια γελοιογραφία εμπνευσμένη από το πολύκροτο τότε θεατρικό έργο του Rostand, τον ‘Chante-clair’. Ο Γ. Πωπ μου έγραψεν αμέσως για να μ’ ευχαριστήσει και να με παρακαλέσει να του στέλνω ταχτικά γελοιογραφίες, και την εδημοσίευσε στο φύλλο της 17ης Φεβρουαρίου 1910, μαζί με μερικά κολακευτικά λόγια για το νέο του συνεργάτη (...). Εξέσπασεν ο Ευρωπαϊκός πόλεμος και αμέσως οι εφημερίδες έπαυσαν σχεδόν να δημοσιεύουν γελοιογραφίες. Τότε πήρα την απόφασή μου ν’ αφήσω τη γελοιογραφία και, τον Μάρτιο του 1915, μίπηκα στην Εθνική Τράπεζα”.

Όπως προκύπτει από τα αρχεία της Εθνικής, διορίστηκε στις 10 Μαρτίου 1915, με μηνιαίο μισθό 140 δραχμές και τοποθετήθηκε στο υποκατάστημα Θεσσαλονίκης. Οι υπηρεσιακές του μετακινήσεις τον έφεραν σε πολλά μέρη της Ελλάδος: Λευκάδα, Καλαμάτα, Κέρκυρα, Κοζάνη. Μετά το 1921 υπηρέτησε στον Πειραιά, για να καταλήξει στο Κεντρικό Κατάστημα της Εθνικής στην Αθήνα και, αργότερα, στη Διοίκηση, απ’ όπου θα πάρει και τη σύνταξή του το 1951, ως

Υποδιευθυντής της Διεύθυνσης Γραμματείας. Όσοι είχαν εργαστεί μαζί του και τον θυμούνται ακόμη, μιλούν για τον ακέραιο χαρακτήρα του, την άψογη συμπεριφορά του προς τους συναδέλφους και προς το βοηθητικό προσωπικό, την έμφυτη ευγένειά του και την υπηρεσιακή του επάρκεια. Στις ελεύθερες, όμως, ώρες του ο Κουμετάκης γινόταν άλλο πρόσωπο. Λίγοι έχουν χρησιμοποιήσει, όπως και όσο αυτός, τη ματιά και το μυαλό του, για να περιγράψει και να αποδώσει εικαστικά και χιουμοριστικά το περιβάλλον και την εποχή του.

Μπορεί η πολιτική γελοιογραφία να απορρόφησε μεγάλο μέρος της δραστηριότητας του Κουμετάκη, αλλά η τέχνη του εκφράστηκε και μέσα από ποικίλες άλλες μορφές: προπαγανδιστικές εικόνες κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, ευθυμογραφικά ταχυδρομικά δελτάρια, διαφημιστικά σκίτσα. Βρισκόμαστε ακόμη στην εποχή που δεν είχε γενικευτεί η χρήση της φωτογραφίας στις διαφημίσεις και, βέβαια, δεν είχαν εμφανιστεί ακόμη τα χαμογελαστά και πολλά υποσχόμενα *top models*. Απαυδισμένος, πάντως, από την πολιτική κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα, γράφει λίγο πριν ξεσπάσει ο παγκόσμιος πόλεμος του 1940 (το σχετικό απόσπασμα χρονολογείται: 20 Οκτωβρίου 1940): Τον Δεκέμβριο του 1931, ο φίλος μου Κ. Παπαλεξάνδρου, που είχε φύγει κι αυτός από την ‘Πρωία’ και είχε προσληφθεί ως αρχισυντάκτης στην ‘Πολιτεία’ του Θ. Νικολούδη, η οποία άρχισε να επανεκδίδεται σε νέο σχήμα, μ’ εκάλεσε να συνεργαστώ με αμοιβή όπως της ‘Πρωίας’. Αλλά η ζωή της ‘Πολιτείας’ ήταν μικρή. Τον Απρίλιο του επομένου έτους έπαυσε να εκδίδεται... Από τότε ως σήμερα που γράφω αυτές τις σημειώσεις μου, δεν συνεργάστηκα σε καμιά εφημερίδα. Αλλά και πώς να συνεργαζόμουν; Φαυλοκρατία! Μίσση οξύτατα! Συνεργασία πολιτικών, αστυνομικών και ληστών για το ξεκάμωμα του Βενιζέλου! Εμφύλιος πόλεμος με άθλιο τέλος! Δικτατορία!...

Δεν ξέρω αν μπορούμε να διακρίνουμε περιόδους στη συνολική δημιουργία του Κουμετάκη. Μάλλον θα έλεγα ότι πρόκειται για φάσεις μιας συνεχούς παραγωγής. Το ύφος και το κλίμα του είναι διαμορφωμένα από πολύ νωρίς. Η χρωματική του ευαισθησία, η σιγουριά της γραμμής του, η καταπληκτική λεπτομέρεια, η βαθιά αίσθηση χιούμορ είναι στοιχεία που θα διακρίνουν όλα του τα έργα. Η εκτενέστερη παραγωγή του είναι οι πολιτικές γελοιογραφίες, δημοσιευμένες σε πάρα πολλές εφημερίδες και περιοδικά ('Πρωία', 'Η Καθημερινή', 'Πολιτεία', 'Πρωινός Τηλέγραφος', 'Παναθήναια', 'Σατιρικών Πυρ', 'Σατανάς'). Οπως συμβαίνει συχνά με τους ανθρώπους που δημοσιογραφούν, πολλές φορές αναγκάστηκε να συνεργαστεί με αντιβενιζελικές εφημερίδες, παρά το γεγονός ότι ο ίδιος υπήρξε φανατικός βενιζελικός. Ο χαρακτηρισμός 'φανατικός' δεν ταιριάζει στην περίπτωση του, μια και η έμφυτη συστολή και ευγένειά του, ο ακέραιος χαρακτήρας του και η φιλοσοφημένη μετριοπάθειά του τον κατέτασαν στους ανθρώπους που αποφεγουν κάθε θόρυβο και κάθε προβολή γύρω από το όνομά τους και το έργο τους. Η στάση του αυτή δεν εκδηλώθηκε μόνο στην καλλιτεχνική του δημιουργία, αλλά και στον υπηρεσιακό του χώρο της τράπεζας, όπου απέφυγε κάθε συμβατική συμπεριφορά και κρατήθηκε στα πλαίσια μιας αξιοπρέπειας και σοβαρότητας, μακριά από κάθε δουλοπρέπεια. Αυτές ακριβώς οι σταθερές αντιλήψεις του, που συγκροτούσαν ολοκληρωμένη πίστη και βιοθεωρία, τον υποχρέωσαν να εγκαταλείψει την πολιτική γελοιογραφία το 1933, όταν απογοητεύτηκε από την τροπή που έπαιρναν τα πολιτικά πράγματα του τόπου.

Οπως ήδη ανέφερα, παράλληλα με τις γελοιογραφίες του, ασχολήθηκε με τη διαφήμιση. Τα έντυπα της εποχής αποθησαυρίζουν πολλά διαφημιστικά κομμάτια του. Το σταθερό, παιγνιώδες σκίτσο του προσφέρεται για διαφημιστική ρεκλάμα.

Η πιο γνωστή διαφήμισή του είναι ο καλόγερος Ακάκιος που φεύγει από το μοναστήρι και του υπενθυμίζουν να αγοράσει μια συγκεκριμένη μάρκα μακαρόνια. Το σκίτσο του Κουμετάκη, που σώζεται στο αρχείο του και δημοσιεύεται τώρα στο λεύκωμα, χρονολογείται από το 1915. Προοριζόταν για τη βιομηχανία σιγαρέτων Γιαννουκάκη, αλλά το αντέγραψαν και το παραποίησαν οι γνωστοί 'τσαντάκηδες' διαφημιστές της εποχής. Το πιο γοητευτικό κομμάτι του συνολικού του έργου είναι, κατά τη γνώμη μου, οι σχεδόν μαγευτικές, ανάλαφρες ακουαρέλες του, στις οποίες έχει αποτυπώσει με σχεδόν φωτογραφική λεπτομέρεια τύπους και εικόνες της αθηναϊκής ζωής, περιστατικά του καθημερινού βίου, ακόμη και διακοσμιακά μοτίβα εκπληκτικής ευαισθησίας. Το χρώμα του, η ματιά του, η γενική σύνθεση των εικόνων του δεν έχουν μόνον την αξία ενός γνήσιου έργου τέχνης, αλλά προσλαμβάνουν με τον καιρό την αυθεντικότητα μαρτυρίας για πρόσωπα, τόπους, γειτονιές και συνήθειες μιας παλαιότερης εποχής που εξαφανίστηκε και χάθηκε μέσα στην αλόγιστη εισβολή ενός κακώς εννοούμενου μοντερνισμού και μιας εξ ίσου αλόγιστης "εξέλιξης" και "αξιοποίησης". Σ' αυτήν ακριβώς την εποχή ανήκει και ο ίδιος ο Κουμετάκης, γνήσιο τέκνο του καιρού του. Η τελευταία δημόσια παρουσία της δουλειάς του έγινε το 1951, τη χρονιά που έφυγε από την Εθνική Τράπεζα, στην Πανελλήνια Έκθεση Γελοιογράφων, που οργανώθηκε στο Ζάππειο Μέγαρο. Από τότε μέχρι το θάνατό του (31 Ιανουαρίου 1979) έζησε αποτραβηγμένος στο σπίτι του στην Καλλιθέα μian ήσυχη, 'ασάλευτη ζωή'. Μόνιμη συντροφιά του στάθηκαν οι αγαπημένοι του ποιητές, ο Σολωμός, ο Παλαμάς, ο Μαβίλης, και οι αναμνήσεις του από τα παιδικά του χρόνια στην αγαπημένη του Κέρκυρα. Να πώς τον θυμάται ο γνωστός μας Αρχέλαος, στο εισαγωγικό σημείωμά του στο λεύκωμα: Τον γνώρισα από κοντά, όχι βέβαια γιατί είχαμε τα ίδια χρόνια, αλλά απλά μέναμε στην ίδια γειτονιά. Αυτός ήταν ένας εκλεκτός σεβασμός

κύριος, που έβγαινε κάθε απόγευμα περίπατο. Μετρίου αναστήματος, αριστοκρατικότητας με το μελόν καπέλο, το λευκό του μουστάκι και το μπαστούνι του. Σκέτη φιγούρα τζέντλεμαν του μεσοπολέμου. Γαλίνιος και χαμογελαστός, περνούσε έξω από το σπίτι του, κάνοντας την καθημερινή του βόλτα... κι εγώ να τον κοιτάζω από τις γρίλιες του γραφείου μου που έβλεπε στον δρόμο. Ήτανε για μένα ο υπέροχος μεγάλος γελοιογράφος του μεσοπολέμου, που πάντα θαύμαζα και ήθελα να γνωρίσω. Εγώ, ο ανερχόμενος νεαρός γελοιογράφος του 1946. Κάποτε μάζεμα όλο μου το θάρρος κι επήγα και του μίλησα. Καταλαβαίνετε, βέβαια, τη συγκίνηση και το τρακ. Ετσι χτίσαμε κάποια φιλία... Επαγγελματική θα έλεγα. Αυτός αποτραβηγμένος από το επάγγελμα κι εγώ ο ανερχόμενος νεοσός. Αυτός ρωτούσε με νοσταλγία, θα έλεγα, για τα σύγχρονα (τότε) νέα του επαγγέλματος και για τους παλιούς συναδέλφους του, που δουλεύανε ακόμη, για τις εφημερίδες και τα περιοδικά, τον τρόπο δουλειάς κτλ. Και εγώ τον κατατόπιζα, ενώ ταυτοχρόνως προσπαθούσα να του εκμαιεύσω αναμνήσεις από τη γελοιογραφική του καριέρα και τους περίφημους γελοιογράφους μιας εποχής που έζησε... Του μεσοπολέμου. Μιας εποχής που λάμπρυναν και ανεβάσανε τη γελοιογραφία μεγάλα αστέρια του είδους: Νουάρ, Νίκος Καστανάκης, Γ. Γκέβελς, Φ. Δημητριάδης, Σοφό, Βώττης, Π. Παυλίδης, Κ. Μπέζος, Β. Τερζόπουλος, Νάγος και άλλοι και άλλοι. Το πόσο απολάμβανα αυτές τις ιστορίες του δε λέγεται. Μα δεν τον άφηνα να κουραστεί πολύ με την αφήγηση, από φόβο μήπως κάποια στιγμή τελειώσουν οι αναμνήσεις και τις χάσω.

Το λεύκωμα αποτελεί συνέκδοση της 'Αγρας' και του 'ΕΛΙΑ' και η τωρινή εμφάνισή του κρύβει κοπιώδη αγώνα και πολύχρονη προετοιμασία από την κόρη του Κουμετάκη, την κυρία Αγγελική Παπαδοπούλου – υπάλληλος και αυτή για πολλά χρόνια στην Εθνική Τράπεζα. Η αφοσίωσή της στο έργο του πατέρα της έχει τώρα ευτυχί κατάληξη, μια και το έργο αυτό αξιώνεται μια λαμπρή έκδοση, εξαιρετικά σχεδιασμένη. Οι

πασίγνωστοι γελοιογράφοι μας Αρχέλαος και Κώστας Μπτρόπουλος έχουν γράψει τα εισαγωγικά κείμενα, ενώ οι Δημήτρης Πόρτολος και Οδυσσέας Δημητρακόπουλος σχολιάζουν τα πολιτικά γεγονότα των δεκαετιών της ενεργού δράσεως του Κουμετάκη, βιογραφούν τα σημαντικότερα πολιτικά πρόσωπα της εποχής και εξετάζουν ευρύτερα την πολιτική γελοιογραφία. Ο υπογράφων τούτη την κριτική παρουσίαση παρέχει στοιχειώδεις πληροφορίες για τα κυριότερα έντυπα με τα οποία συνεργάστηκε ο Κουμετάκης, και συγκεκριμένα για τα περιοδικά 'Κερκυραϊκή Ανθολογία', 'Αθηναϊκόν Ημερολόγιον Σατανάς', 'Παναθήναια', "Ο Ρωμπός", "Εθνικόν Ημερολόγιον" Σκόκου και τις εφημερίδες 'Η Πρωία' και 'Πολιτεία'. Θα ήταν παράλειψη, τέλος, να μη μνημονευτεί η γενναιόδωρη συνεισφορά της Εθνικής Τράπεζας στην έκδοση του λευκώματος.

